

УДК 331.57:368.914(477)

Борисюк О.В.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та оподаткування
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки***Лесик Ю.А.***студент інституту економіки та менеджменту
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки***Нінічук Ю.В.***студентка інституту економіки та менеджменту
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

НЕДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Обґрунтовано необхідність впровадження трьохрівневої пенсійної системи. Здійснено аналіз роботи інститутів системи добровільного недержавного пенсійного забезпечення. Визначено розбіжності між суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення.

Ключові слова: пенсійна система, недержавне пенсійне забезпечення, недержавні пенсійні фонди, компанії із страхування життя, солідарна система, дефіцит пенсійного фонду.

Борисюк О.В., Лесик Ю.А., Нінічук Ю.В. НЕГОСУДАРСТВЕННОЕ ПЕНСИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ В УКРАИНЕ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Обоснована необхідність впровадження трьохрівневої пенсійної системи. Осуществлен анализ работы институтов системы добровольного негосударственного пенсионного обеспечения. Определены различия между субъектами негосударственного пенсионного обеспечения.

Ключевые слова: пенсионная система, негосударственное пенсионное обеспечение, негосударственные пенсионные фонды, компании страхования жизни, солидарная система, дефицит пенсионного фонда.

Borisjuk O.V., Lesyk J.A., Ninichuk J.V. PRIVATE PENSION PROVISION IN UKRAINE: STATE AND PROSPECTS

The article deals with the necessity of introducing a three level pension system. It analyses the activities of the institutes of private pension provision. The differences between the subjects of private pension provision are determined.

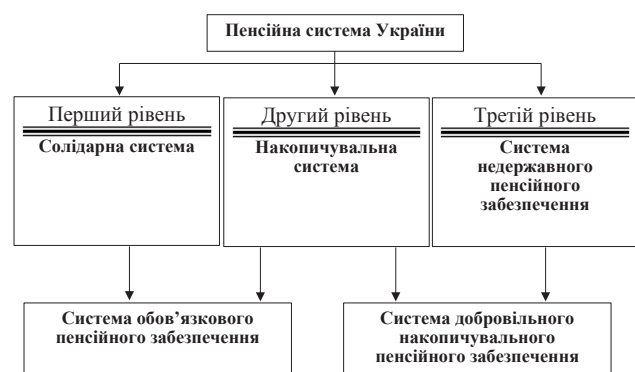
Keywords: pension system, private pension provision, private pension funds, life insurance companies, solidarity system, deficit of pension fund.

Постановка проблеми. Нині пенсійна система України фактично функціонує на двох рівнях, а саме на рівні солідарної системи та на рівні системи недержавного пенсійного забезпечення. Оголошена пенсійна реформа (2004 року) із запровадженням накопичувальної системи обов'язкового загальнодержавного пенсійного забезпечення в силу цілого ряду причин відкладається на невизначений термін. Саме тому подальший розвиток третього рівня добровільного накопичувального пенсійного страхування може служити ефективним чинником формування пенсійного забезпечення громадян.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Окремі аспекти недержавного пенсійного забезпечення висвітлюються у працях багатьох науковців: Н. Борецької, С. Брагіна, О. Макаренка, Е. Лібанової, Б. Надточія, А. Пересади та інших.

Постановка завдання. Мета роботи – здійснити аналіз необхідності запровадження третього рівня пенсійної системи та проаналізувати діяльність суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення що провадять пенсійне забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пенсійна система України – сукупність створених в Україні правових, економічних і організаційних інститутів і норм, метою яких є надання громадянам матеріального забезпечення у вигляді пенсії. Пенсійна система України в сучасному вигляді започаткована в січні 2004 року (Закони України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [3] і «Про недержавне пенсійне забезпечення» [4]) і містить у собі відносини по формуванню, призначенню і виплаті пенсій в трирівневій пенсійній системі (рис. 1).

Рис. 1. Схема пенсійного забезпечення після проведення пенсійної реформи

Перший рівень це солідарна система, де виплата пенсій пенсіонерам здійснюється за рахунок страхових внесків працюючих осіб. Пенсійний внесок роботодавця – 33,2%, працівника 2% (крім окремих категорій). На даний час існує постійний дефіцит бюджету Пенсійного фонду України (далі – ПФУ), який обслуговує існуючу солідарну систему пенсійного забезпечення та необхідність його щорічного балансування за рахунок постійно зростаючих дотацій з Державного бюджету (табл. 1).

Отже, з наведених даних ми бачимо, що самостійно солідарна система не спроможна забезпечувати пенсійні виплати. Тому для зменшення навантаження на Державний бюджет України (дефіцит ПФУ фінансується з Державного бюджету України) було впроваджено другий та третій рівень пенсійної системи.

Таблиця 1

Динаміка основних показників бюджету Пенсійного фонду України у 2009-2013 рр. [5]

Показник	2009 млн. грн.	2010		2011		2012		2013	
		млн. грн.	щорічний приріст, %	млн. грн.	щорічний приріст, %	млн. грн.	щорічний приріст, %	млн. грн.	щорічний приріст, %
Номінальний ВВП	913 345	1 082 569	18,5	1 316 600	21,6	1 408 889	7,0	1 454 931	3,3
Доходи ПФУ	151 089	165 686	9,7	193 480	16,8	215 639	11,5	232 485	7,8
Видатки ПФУ	164 142	192 282	17,1	209 036,0	8,7	228 763	9,4	252 049	10,2
Дефіцит бюджету ПФУ	13 053	26 595	103,7	17 755	-33,2	15 323	-13,7	21 763	42,0

Треба зауважити, що на нашу думку проблеми з дефіцитом ПФУ є наслідком демографічної кризи. Під демографічною кризою мається на увазі постійне погіршення вікової структури населення та несприятливу, з точки зору формування пенсійних фондів, зміну показників демографічного навантаження або відношення кількості непрацездатних членів суспільства до кількості осіб працездатного віку. Данна тенденція є характерною для більшості країн світу (Таблиця 2).

Таблиця 2

Співвідношення кількості працюючих до кількості пенсіонерів у розвинутих країнах світу (за даними ОЕСР) [6]

	2010	2050
США	4,6	2,6
Мексика	8,6	2,5
Великобританія	3,6	2,4
Франція	3,5	1,9
Іспанія	3,7	1,5
Нідерланди	4,0	2,1
Італія	3,0	1,5
Данія	3,5	2,3
Німеччина	3,0	1,6
Греція	3,4	1,6
Туреччина	9,8	3,2
Японія	2,6	1,2
Австралія	4,4	2,3
Нова Зеландія	4,6	2,4
Україна*	2,5	1,4

* – за розрахунками інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України

Отже на даний час існує тенденція до зростання кількості пенсіонерів, що є загальносвітовою тенденцією. Тому логічним буде твердження що у подальшому солідарна система не зможе забезпечувати пенсійні виплати, за умови що пенсійна система залишиться лише у формі виплат з ПФУ.

Другий рівень національної пенсійної системи ще не запроваджений і тому заміщення пенсіонерам рівня їхньої заробітної плати відбувається тільки за рахунок першого і третього рівнів. Запровадження накопичувальної системи на даний час не можливе, адже в Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», який є базовим щодо функціонування другого рівня, визначено що внески почнуть сплачуватись на другий рівень з 1 січня того року, коли буде забезпечено бездефіцитність бюджету Пенсійного фонду України [4].

Третій рівень в нашій країні розвинутий не достатньо і віддачі для пенсіонерів ще не почав давати. У багатьох країнах світу частка приватних пенсійних

виплат висока і суттєво впливає на загальний розмір пенсій громадян пенсійного віку. У Австралії, Аргентині, Данії, Швейцарії, Великобританії недержавне пенсійне забезпечення дає внесок у склад пенсії своїх громадян близько 50% і більше. Це свідчить про те, що ця складова пенсійної системи відіграє важливу роль у соціальному захисті громадян похилого віку і в значній мірі фінансово розвантажує систему державного пенсійного страхування в цих країнах.

Недержавне пенсійне забезпечення (далі – НПЗ) законодавчо вважається третім рівнем національної пенсійної системи, який повинен надати можливість громадянам здійснювати добровільні накопичення на старість. Воно дає змогу додатково залучати кошти в національну економіку, а також розвивати вітчизняний фінансовий ринок.

Система НПЗ функціонує відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Вона ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками цієї системи додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат. Основними фінансовими інститутами, які надають послуги у сфері НПЗ, відповідно до чинного українського законодавства виступають банківські установи, недержавні пенсійні фонди (далі – НПФ) і страхові організації.

В недержавному пенсійному забезпеченні участь комерційних банків зводиться до зберігання пенсійних активів НПФ. Про накопичувальні програми банків на сучасному етапі мови бути не може, оскільки вони не формують довготермінових пасивів, а суми депозитів обмежуються фондом гарантування вкладів фізичних осіб. Щодо другого рівня пенсійного забезпечення банку відводиться роль зберігача пенсійних активів [1, с. 104].

Недержавні пенсійні фонди створюються відповідно до законодавства та мають статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства). Вони функціонують та провадять діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами та пенсійними виплатами своїм учасникам.

Недержавні пенсійні фонди, акумулюючи грошові кошти юридичних і фізичних осіб у вигляді пенсійних внесків і зобов'язуючись збільшити їх шляхом інвестування в різноманітні фінансові інструменти. Отриманий прибуток повинен зберегти купівельну спроможність пенсійних внесків на період накопичень та забезпечити певний приріст зарезервованих пенсійних коштів для своїх учасників.

Станом на кінець 2013 року в Державному реєстрі фінансових установ міститься інформація про 89 НПФ та 34 адміністраторів НПФ.

Станом на третій квартал 2013 року сума пенсійних внесків становила 1501,2 млн. грн., що на 14,2% більше або на 187,2 млн. грн. порівняно з кінцем 2012 року. Загальний обсяг активів, сформованих пенсійними фондами, становить 1 933,6 млн. грн. Усього за 2013 рік активи недержавних пенсійних фондів зросли на 16,5% або на 273,5 млн. грн. [7].

Іншим великим учасником системи НПЗ в Україні є компанії із страхування життя. За даними Ліги страхових організацій станом на третій квартал 2013 року внески за договорами страхування, якими передбачено досягнення застрахованою особою ви-

значеного договором пенсійного віку становить 17,8 млн. грн., на кінець 2012 року розмір внесків становив 19,2 млн. грн. Загальний розмір активів компаній із страхування життя становить близько 2,5 млрд. грн., тут треба враховувати, що активи цих компаній формуються не лише за рахунок внесків за планами пенсійного забезпечення, як у НПФ [8].

Між страховими компаніями та недержавними пенсійними фондами існують певні розбіжності як функціонально-організаційного, так і фінансового характеру.

Таблиця 3

Порівняльний аналіз НПФ та компанії зі страхування життя [2]

Фактор порівняння	Недержавний пенсійний фонд	Компанія зі страхування життя
Організаційно-правова форма	Некомерційна організація соціального забезпечення	Комерційна організація
Об'єкт діяльності	Недержавне пенсійне забезпечення громадян	1. Довгострокове накопичувальне страхування життя; 2. Ризикове страхування життя; 3. Пенсійне страхування.
Фінансова діяльність	За участю: – адміністратора пенсійного фонду; – компанії з управління активами пенсійного фонду; – зберігача.	Самостійно
Мінімальний статутний фонд	Компанія з управління активами – 7 млн. грн. Адміністратор НПФ – 2,5 млн. грн.	10 млн. Євро
Валюта зобов'язань	Грошова одиниця України (гривня)	Національна або вільноконвертована валюта
Мінімальні внески	10 % від мінімальної заробітної плати	Не обмежені
Можливість додаткового страхування	Не більше 1 % від суми пенсійного внеску – страхування на випадок інвалідності та смерті (укладається додатковий контракт)	Не обмежена
Інвестиційний дохід	Не гарантується. Договір може передбачати мінімальну дохідність на рівні офіційного індексу інфляції	Гарантовано 4 %
Виплата пенсій	– через адміністратора НПФ – для пенсій на визначений термін; – через компанії зі страхування життя – для довгочасних пенсій	Самостійно

Серед переваг компаній зі страхування життя слід відзначити: більш розширені можливості продуктового ряду, самостійна інвестиційна політика, гарантований інвестиційний дохід, участь у прибутках компанії тощо. Незважаючи на це НПФ залишаються більш популярними про що свідчить кількість учасників та розміри акумульованих пенсійних внесків.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки.

1. Солідарна пенсійна система неспроможна одна забезпечувати пенсійні виплати на рівні попередньої заробітної плати громадянам пенсійного віку, що пов'язано із демографічними (постійне погіршення вікової структури населення та не сприятливу зміну відношення кількості непрацездатних членів суспільства до кількості осіб працездатного віку) та фінансовими (систематичний дефіцит Пенсійного фонду України) проблемами.

2. Запровадження накопичувальної системи загальнооб'язкового державного пенсійного страхування не дає бажаних результатів, через перенесення на не визначений час у зв'язку із дефіцитністю бюджету ПФУ.

3. Ефективне функціонування третього рівня має забезпечити формування пенсійних виплат на рівні попередньої заробітної плати в умовах несприятливих демографічних факторів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Грудзевич І. Т. Недержавне пенсійне забезпечення: проблеми і перспективи [Електронний ресурс] / І. Т. Грудзевич // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2013. – Т. 18, Вип. 3(1). – С. 102-105. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vonu_econ_2013_18_3\(1\)_27.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vonu_econ_2013_18_3(1)_27.pdf)
- Дерев'яно Н. Особливості страхування життя та недержавного пенсійного забезпечення [Електронний ресурс] / Н. Дерев'яно // Вісник КНУ ім.Т.Шевченка. Економіка. – 2006. – № 81-82. – С.1 8. – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/ekonomika/articles/Particularities_of_life_insurance_and_non-governmental_provision_of_pensions_14647.pdf
- Закон України «Про загальнооб'язкове державне пенсійне страхування» № 1058-IV від 9 липня 2003 р. // Голос України. – 2003. – 22 серпня. – № 157 (3157).
- Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 47-48. – 372 с.
- Офіційний сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua>
- Офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку ОЕСР: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.oecd.org/pensions/public-pensions/>
- Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.09.2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_III_kv%202013.pdf.
- Показники діяльності компаній страхування життя за 9 місяців 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uainsur.com/wp-content/uploads/2010/01/rank_SK_for_sayt_in_-9-month-2013.xls.